

כ"ס ז' (1) אלוזרינו ט"ו
 ספר יתרו תש"ה
 והייתם לי סגלה... (י"ט ה)

נהוג שהלוי מוסיף בתחיתת שמו את המלה "סגל" (וכל נושאי שם "סגל" הם לויים). מה ההסבר לכך?
 לפי הדעה הרווחת פירושה של המלה "סגל" הוא "סגן לוייה". אבל אין זה כך. לאמיתו של דבר משמעה אחר: בשעת מתן תורה נקראו כל בני ישראל בתואר "סגולה", כמו שנאמר: "והייתם לי סגולה מכל העמים". אבל לאחר חטא העגל, נאמר במדרש, ניטל מהם תואר זה, ומשום כך הלויים חותמים "סגל" - סימן שלא היה להם חלק בחטא העגל, והם נשארו גם לאחר מכן "עם סגולה". (נחלת יעקב)

"ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה'" (י"ה ח).

למה הוצרך משה לשוב ולספר ליתרו על הניסים שנעשו לישראל והלא יתרו כבר שמעם?

יש להקשות למה הוצרך משה לשוב ולספר באוזני יתרו את סיפור המאורעות והניסים שנעשו לישראל בציאת מצרים והלא יתרו כבר שמע וידע אודות הניסים, כמו שנאמר בתחילת הפרשה "וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלוקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים", ופירש רש"י: "את כל אשר עשה להם" בירידת המן ובבאר ובעמלק, וציאת ישראל ממצרים?

בפשטות אפשר ליישב שמתחילה כשישמע יתרו את דברי הניסים קיבל את הדברים לפי דרגתו בבחינת תשובה מוראה, שנתירא בשומעו שהקב"ה הכה במצריים וסוס ורוכבו רמה בים. לכך משה חזר וסיפר את הדברים באוזני יתרו בחיבת המורה על אהבת ה', וזאת כדי שתהיה תשובתו מאהבה ויכמו שדרש ריש לקיש במסכת זומא (פ"ג) גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך" שהרי עוון זה מיד והכתוב קורא לזה מכשול. וכל זה נאמר בתשובה מוראה, אבל בתשובה מאהבה גדולה היא שזדונות נעשות לו כזכויות שנאמר "ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יהיה".

6 ויותר נראה לתרץ על פי הגמרא (עבודה זרה י"א), שבטעה שאונקלוס בר קלונימוס התגייר, שלח לו הקיסר גדוד של רומאים שיקראוהו לשוב לדתם, ואונקלוס משכם בפסוקים וגירסו!

חזר הקיסר ושלח גדוד נוסף וציווה שלא ידברו עימו כלום, רק יקראוהו, כשהגיעו אצלו אמר להם "עניפודא מולוך אבוקה לפני האפיפודא, אפיפודא מולוך אבוקה לפני הדוכס, הדוכס מולוך לפני ההגמון, ההגמון לפני הנסיך, והנסיך עצמו וכי הוא מולוך אבוקה לפני בני אדם"? אמרו לו לא, אמר להם: "הקב"ה ככבודו ובעצמו מולוך את האבוקה לפני עם ישראל" דכתיב "וה' הולך לפניכם יומם בעמוד ענן לנהגתם הדרך וילמד בעמידה איש להאיר להם ללכת יומם וילמד, מיד נתגיירו כולם!

(2) גרשם

שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי וגו' ושם האחד אליקור כי אלקי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה [יח ג]. ולכאורה תמוה הא ההצלה מחרב פרעה היה בזמן קודם הרבה, והי"ל לקרוא הראשון אליעזר והשני גרשם. וגם איזה שבת יש בזה שהוא גר בארץ נכריה, וכי ח"ו התאוונ משה על מדת השי"ת על מה שעשה שיהיה גר, הא הצור תמים פעלו. והנכון בזה דמשה נתן הודאה להשי"ת ע"ז שנתן לו כח ודעת להיות רק גר בארץ מדיו ולא תושב. שהם היו מקבלין אותו בשמחה לתושב וגם ממנים אותו למושל לפי כשרונותיו שהיה ראוי לזה, שודאי הבינו זה, אבל הוא בחר שלא להתערב כלל עמם ולהיות רק גר כדי שיוכל לעבוד את השי"ת כראוי ולא יהיה לו ולזרעו נסיונות ותאה להיות כמדינים, ולכן קרא את הראשון בשם זה, כי בשביל זה היה כדאי הנס שעשה הקב"ה עמו במה שהצילו מחרב פרעה, דאם לא היה גר אלא תושב שלא היה עובד השי"ת, לא היה לו שמחה מזה שנשאר בחיים על ידי הנס, אבל כיון שהוא רק גר במדיו יד לשבת להשי"ת על שהצילו מחרב פרעה.

(3) פסוקים

5) תי"ר

וְיָצֵאתָ כָּל אֲשֶׁר עָשִׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עִמּוֹ. יֵשׁ בְּעֵינֶיךָ זֶה כְּמֵה סִפְקוֹת, כִּי בְּסִמּוֹךְ נֶאמַר: "וַיִּסְפַּר מֹשֶׁה לְחַתְּנֵהוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפָרְעֹה וּלְמִצְרַיִם", מֵה הַצָּרָף לְסַפֵּר לוֹ? הֲלֹא כָּכָר שָׁמַע יִתְרוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים, וְהִכָּל בְּכִלְלֵי וְעוֹד קָשָׁה, לְמַה נֶּקַט כָּאֵן "לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל", וּבְסִמּוֹךְ אָמַר "לְפָרְעֹה וּלְמִצְרַיִם". וְכֵן הִזְכִּיר שֵׁם אֱלֹהִים, וּבְסִמּוֹךְ שֵׁם הַמִּיחָד, וְכֵן בְּסִמּוֹךְ רֵאשׁוֹן כְּשֶׁמְזַכֵּיר "לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל", מְזַכֵּיר שֵׁם אֱלֹהִים, וְאַחַר כֵּן נֶאמַר "כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל", הֲרֵי שְׁכֵשֶׁמְזַכֵּיר אֵת יִשְׂרָאֵל לְכַד הוּא מְזַכֵּיר שֵׁם הַמִּיחָד פַּעַם אֶחָד כָּאֵן, וּפַעַם שְׁנַי בְּסִמּוֹךְ: "וַיַּחַד יִתְרוֹ עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְיִשְׂרָאֵל". גַּם קָשָׁה, לְמַה לֹּא הִזְכִּיר שֵׁם גַּם אֵת מֹשֶׁה. וְאוּלַי טַעְמּוֹ שֶׁנֶּעֱשֶׂה בְּשֵׁר חֲדוּדִין עַל מֵה שֶׁנֶּעֱשֶׂה לְיִשְׂרָאֵל, אֲכָל לֹא בְּעִבּוֹר מֹשֶׁה, כִּי חֲתָנּוֹ הוּא. וְעוֹד, מֵה שֶׁנֶּאמַר: "וַיִּסְפַּר מֹשֶׁה לְחַתְּנֵהוּ" וְגו'. עֲתָה יִדְעָתִי כִּי גָדוֹל ה'". בְּמֵה יֵדַע זֶה עֲתָה, וְלְמַה לֹּא יֵדַע זֶה מִיָּד כְּשֶׁשָּׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל? וְעוֹד, מֵאַחַר שֶׁנֶּאמַר "וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה", וְדָאִי גַם יִצְיָאתָ מִצְרַיִם בְּכִלְלֵי הַיְתָה, וְלְמַה יִצְאָתָ וְחָזַר וְאָמַר "כִּי הוֹצִיא ה' וְגו'?"

3) לְהַתִּיר שְׁנַי סִפְקוֹת הָאֵלוֹ נִקְדִּים שְׁנַי הַקְּדָמוֹת. הָאֶחָת הִיא, שֶׁהַצְּדִיקִים מֵהַפְּכִים מֵדַת הַדִּין לְרַחֲמִים, וְהַרְשָׁעִים בְּהַפֵּן זֶה. הַשְּׁנִיָּה הִיא, שֶׁבְּזִמְנֵה הַהוּא הָיָה בְּעוֹלָם רַבִּים מַעֲמֵי הָאָרֶץ שֶׁהָיוּ טוֹעִים בְּטַעוֹת שֶׁן מֵאִי¹⁴, שֶׁטָּעַן שֵׁשׁ שְׁנַי אֱלֹהוֹת, אֶחָד מוֹשִׁי עַל הַטּוֹבוֹת וְאֶחָד עַל הַרְעוֹת. וְהִנֵּה לְדַעְתָּן הַנִּכְבָּרָה שְׁנֵיהֶם חֲלָשִׁים, כִּי הַמוֹשֵׁל עַי הַרְעוֹת חָכֵם הוּא לְהַרְעֵה, וְלְהַטִּיב אֵין אֹתוֹ

14. פילוסוף קדמון, ממייסדי הדת הפרסית.

4) וּפְשִׁיטָא שְׁאִין רְאוּי לְכַסֵּי תַחַת כְּנַפְיוֹ לְקַבְּלוֹ לְאֵלוֹהַ, כִּי מִי פְתִי יִסוֹר הִנֵּה. וְהַמוֹשֵׁל עַל הַטּוֹבוֹת אֵין בְּכַחוֹ לְהַרְעֵ אֶפְלוֹ לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל הַמְּאִמִּינִים בּוֹ, וְאִם כֵּן שׁוֹא עֵבֵד אוֹתוֹ, כִּי מְקַרְהָ אֶחָד לְכָל לְעוֹבְדוֹ וְלֹאֲשֶׁר לֹא עֵבֵדוֹ וְעַל כֵּן אֵין רְאוּי לְקַבְּלוֹ לְאֵלוֹהַ. וְלְקַבֵּל שְׁנֵיהֶם גַּם כֵּן קָשָׁה, כִּי יִכְחִישׁוּ זֶה אֵת זֶה, כִּי זֶה יִקְלַל זֶה יִבְרַךְ.

5) וְיָצֵאתָ כֵּן כְּשֶׁשָּׁמַע יִתְרוֹ מִהַחֲלָה "אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל", עָדִי לֹא שָׁמַע כִּי אֵם כֵּן הַטּוֹבוֹת, כִּי לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל הַטִּיב בְּכָל מִינֵי טוֹבָה; אֲךָ עַל כֵּן שֶׁשָּׁמַע קָרִינָה יֵב סוּף וְיִתְלַמֵּת עֲלֵמָה, מִכֵּ מֵהֵנָּה לֹא שָׁמַע כִּי אֵם מֵה עֲנָתָה כֵּן

6) (4) se

הַחֹרֶף הַקִּיסָר וְשִׁלַּח גְּדוּד נִוסֵף וְצִיּוּם שִׁלָּא יִדְבְּרוּ עִימוֹ מֵאוֹמְהָ, כְּשֶׁאוֹנֵקְלוֹס רֵאָה אוֹתָם מֵרַחֲוֵק הֵנִיחַ אֵת יָדוֹ עַל הַמּוֹזוּזָה, וְשָׁאַל אוֹתָם מַה זֶה? אָמְרוּ לוֹ הַאֲמַר אַתָּה, אָמַר לָהֶם: "מִנְהַגֵּנוּ שֶׁל עוֹלָם. מוֹלֵךְ בִּשְׂר וְדָם יוֹשֵׁב מִבְּפָנִים וְעַבְדֵי מִשְׁמָרִים אוֹתוֹ מִבְּחוּץ, וְאוּלּוֹ הַקִּב"ה עַבְדֵי מִבְּפָנִים וְהוּא מִשְׁמָרֵם מִבְּחוּץ" שֶׁנֶּאמַר (תְּהִלִּים קכ"א) "ה' יִשְׁמֹר צִאתְךָ וּבּוֹאֲךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם". נִתְגִּירוֹ כּוֹלָם! וְטוֹב לֹא שִׁלַּח הַקִּיסָר אַחֲרָיו.

7) וּפְלֵא הוּא! - מֵה רָאוּ אוֹתָם גּוֹיִם גְּדוּדֵי רוֹמֵי כְּאוֹתָם פְּסוּקִים שֶׁאֲמַר לְפָנֵיהֶם אוֹנֵקְלוֹס הַגֵּר. שֶׁעַל יְדֵי זֶה חָזְרוּ בַתְּשׁוּבָה וְנִתְגִּירוֹ, וְכִי עַד לְאוֹתוֹ זִמְנֵן לֹא יָדְעוּ מִקְרָאוֹת מוֹחֲתֵנֶךָ וְלֹא שָׁמְעוּ אוֹדוֹת דַּת יִשְׂרָאֵל. הֲלֹא רַבִּים מִבְּנֵי עַמּוּנוֹ וּמְחַוְצָה לוֹ, לְרַבּוֹת גַּם כְּמֵה מְעוֹכְרֵי הַדַּת בְּקִיָּאִים בְּפְסוּקִים וְלֹא נִתְּנוּ לִיבֵם לְחַזֵּר בַתְּשׁוּבָה?

8) וְתִירֵץ הַגֵּאוֹן הַצְּדִיק רַבִּי שְׁלֵמָה וּזְלָבָה וְצ"ל שֵׁשׁ הַבְּדֵל גְּדוֹל מוֹטוֹ שׁוֹמְעִים אֵת הַדְּבָרִים! דְּהֵיִינוּ שֶׁאִפְלוֹ אֵם שׁוֹמְעִים דְּבָרִים שֶׁהֵם פְּשׁוּטִים, אֵם הֵם יוֹצִאִים מִפִּי אָדָם גְּדוֹל, הַדְּבָרִים עוֹשִׂים רוֹשֵׁם גְּדוֹל, וְהַחֲנֻרִים עִמּוֹךְ לְלִבְנוֹ שֶׁל הָאָדָם! - וְלָכֵן כְּשֶׁשָּׁמְעוּ אוֹתָם גְּדוּדֵי רוֹמֵי אֵת הַדְּבָרִים מִפִּי קוֹדֶשׁוֹ שֶׁל אוֹנֵקְלוֹס הַגֵּר (וְעֵינֵי נִסֵּי מִגִּילָה ד' ג' ע"א) עָשׂוּ עֲלֵיהֶם הַדְּבָרִים רוֹשֵׁם גְּדוֹל עַד שֶׁנִּתְגִּירוֹ מוֹחֲתֵי זֶה!

9) לְאוֹר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מְיוֹשֵׁב הַטַּעַם שֶׁהוֹצֵרָךְ מִשֵּׁה רַבִּינוּ ע"ה לְהוֹסִיף בְּסִיפּוֹר הַמֵּאוֹרְעוֹת וְהַנִּסִּים לִיתְרוֹ לְמִרּוֹת שִׁיתְרוֹ כְּבַר יָדַע וְשָׁמַע אֵת כָּל מוֹעֵשֶׂה הַנִּסִּים מֵאִנְשֵׁי עִירוֹ וּמְקוֹם מוֹשְׁבּוֹ, כִּי בּוֹדָאִי שָׁמַע אֵת הַנִּסִּים בְּאִמְצוּעוֹת אִנְשֵׁי עִירוֹ וּמְקוֹם מוֹשְׁבּוֹ מֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם. הֵם סִיפְרוּ לוֹ הַדְּבָרִים וְהִיָּה זֶה כְּסִיפּוֹרֵי דְבָרִים בְּעֵלְמָא. וְעַל כֵּן הִיָּה חֲשִׁשׁ גְּדוֹל שֶׁאַחֲרָיו זִמְנֵן מֵה תִּתְקַרֵּר דַּעְתּוֹ וְיִשׁוּב לְסוֹרוֹ, כִּי הַדְּבָרִים שֶׁשָּׁמַע מֵהֶם לֹא יַעֲשׂוּ עֲלָיו רוֹשֵׁם חוֹק וְאִמְוִיתֵי. לָכֵן חוֹר מִטֵּה רַבִּינוּ וְהַטַּמְעֵי שׁוֹב בְּאוֹזְנוֹ שֶׁל יִתְרוֹ אֵת הַנִּסִּים וְהַנְּפִלְאוֹת שֶׁעָשָׂה הוֹ יִתְבַרַךְ לְיִשְׂרָאֵל. וְשָׁמְעָה מִפִּי קוֹדֶשׁוֹ שֶׁל מִטֵּה רַבִּינוּ בּוֹדָאִי תַטְאִיר רוֹשֵׁם עִמּוֹךְ שֶׁל קְדוּשָׁה בְּלִבְ הַשׁוֹמְעִים וְגַם כִּי יִזְקֵן לֹא יִסוֹר מִמֵּנָה.

10) וְנוֹדַע כִּי הַגֵּאוֹן רַבִּי חַיִּים עוֹזֵר וְצ"ל בְּעַל אַחֲעִירָה וְהַגֵּאוֹן הַקְּדוֹשׁ רַבִּי אֶלְהֵן וְסִרְמָן וְצ"ל הַרִיד הוֹ מְקַשְׁבִּים לְדוֹרְשׁוֹ שֶׁל מוֹרֵן הַחֲפֵץ חַיִּים וְצ"ל כְּרוֹב קֶשֶׁב שְׁעוֹת עַל גְּבֵי שְׁעוֹת אֶף שֶׁהוֹ עֵינֵינִים יִדְעִים וּפְשׁוּטִים לְכַאוֹרָה, וְהַמוֹן הָעַם לֹא הִבִּינוּ מִפְּנֵי מֵה גְּאוֹנֵי עוֹלָם כְּמוֹתֵם מִסּוֹגְלִים לְכַךְ. אֲבָל הַהַאֲמוֹר נִבִּין אֵת עוֹמֵק כּוֹונַתָם, כִּי אֶף אֵם הֵן הַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים לְכַאוֹרָה לְפִי עֵרַכְכֵם, בְּכָל זֹאת רָאוּ צוֹרֵךְ לְשׁוֹמְעֵם מִפִּי כְּהַ גְּדוֹל, שֶׁעַל יְדֵי זֶה הַשְּׁפִיעוֹ עֲלֵיהֶם הַדְּבָרִים הַשְּׁפַעָה אִמְוִיתֵי וְהַחֲבֵל, [וְעֵיין מֵה שֶׁהַאֲרִיכְתִי בְּעֵינֵי זֶה בְּסִפֵּר מִרְם רַבֵּן הַכְּמֵה וְיִסוֹר עַי ע"ה].

(2)

שם אלהים הלך להציל את ישראל. אבל כשמזכיר את ישראל לבד, הזכיר שם ה', והוא שאמר: "כי הוציא ה' את ישראל", כי זכותם של ישראל בלא זכות של משה לא היה מספיק להפך דין לרחמים. והוציאה ממצרים היחה לישראל לרד נשרי משה לא היה

עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים, כי להצלה זו היו ישראל צריכין ולא משה, לכה הזכיר שם ה' לבד. אבל הרשעים מהפכים מדת רחמים לדין, על כן נאמר: "ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים", כי השם המיוחד המורה על הרחמים עשה להם כל הרעות, שנאמר: "וישקה ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן" (להלן יד, כד). ופרוש זה דבר יקר.

לישראל והלכו בבישה, אבל לא שמע צדון טביעת פרעה וחילו, וכן מלחמת עמלק שמע, שבא להרע לישראל ונצולו ממנו. ועל כן הצדק לפרש ולומר "כי הוציא ה'" וגו', לומר שלא שמע כי אם מן הטובות, דהינו הוציאה ממצרים, וחשב יתרו שמא אלוה זה אינו מושל כי אם על הטובות, ועדין לא היה מרצה לקבלו לאלוה, כי חשב שמא יש אלהים גדול ממנו המושל על הטובות ועל הרעות באחד, ולא בא כי אם להשיב בתו לבעלה. אמנם ואחר כך כשספר משה לחתנו "את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים", דהינו כל הרעות והמכות אשר פעל ה' במצרים ובנים סוף, אז ראה ויספרה לאמר, הנה זה האלהים מושל על הטובות ועל הרעות באחד, ו"עשה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" וראוי לקבלו לאלוה ולכנס בצל כנפיו.

ושמא תאמר, דלקא על כל פנים שני אלהות יש, שהמושל על הטובות היטיב לישראל, והמושל על הרעות הרע לפרעה ולמצרים? על זה אמר, "כי בדבר אשר זדו עליהם", שהרי אנו רואין שנדונו מדה כנגד מדה בכל מפה ומפה, וזה ודאי לפי שזה המפה בפרעה ובמצרים חפץ בטובתן של ישראל, ולפי שהרע להם פרעה ועשה כנגד רצון האל, על כן נדון מדה כנגד מדה, וזה מופת חותך שזה אלהים אשר הרע לפרעה הוא אשר חפץ בטובתן של ישראל, ואם כן ודאי מאל אחד יצאו שני הפכים אלו, והוא "גדול מכל אלהים". והמופת על זה, "כי בדבר אשר זדו עליהם", כי אלו היה מושל על הרעות לבד, אם כן כל עושה רעות יקרא עושה רצונו, ולמה הביא אותן רעות כנגד הרעות שעשו לישראל? אלא ודאי שזה האל חפץ בטובתן של ישראל ולהטיב להם לטובים, ולכן נאמר "ויחד יתרו על כל הטובה", כי אף על פי ששמע כבר מן הטובות, מכל מקום לא היה שמח בהם, כי שמא באו מן אותו אלהות אשר בידו להטיב ולא להרע, ואם כן גם לשונאי ייטיב בהכרת, ומה יתרון לבעלי אמונת? אבל כאשר שמע גם מן הרעות וראה למפרע שהטובות באו מרצונו יתברך, על כן היה שמח בהם.

והזכיר אצל הטובות שעשה למשה ולישראל שם אלהים, כי זכותו של משה בצדוהי זכות ישראל גם להפך מדת הדין לרחמים, שבכח שם אלהים עשה להם כל הטובות, כמו שכתוב: "ויסע מלאך האלהים" וגו' (להלן יד, טו), כי שלוחו של

ולכאורה קשה מדוע צריך היה משה לספר ליתרו את כל התלאה וגו' של הים ועמלק, הלא יתרו כבר ידע כל זאת מקודם, כפירוש רש"י, וישמע יתרו את כל אשר עשה ה' -- הוא שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק? ועיין בכלי יקר לפרשה זו.

והנה שני מנהיגים גדולים היו לישראל בזמן אחד: שאול ודוד, אולם חייהם היה שונה. עם מות שאול מתה גם השפעתו לעולמים, ואילו, דוד מלך ישראל חי וקיים, כוח שלטונו עבר לזרעו אחריו, ומהם גם יופיע בעתיד משיח צדקנו. והכה נעיין בדברי ימי עמנו, כי מהם נלמד לקח הגון גם למאורעות תקופתנו. מה היתה אשמת שאול שבעבורה ניטלה ממנו המלוכה? ביאור מספיק לזה נמצא בספר שמואל א', ט"ו. שמואל הנביא בא אל שאול במצוות ה' למחות את עמלק, עתה לך והכיתה את כל עמלק -- ולא תחמול עליו". אולם להפך ממצווה זו, ויחמול שאול והעם על אנג ועל מיטב הצאן והבקר". וכששמואל מבקר שוב את שאול, אין האחרון מרגיש בקרכו כל הטא, ויאמר לו שאול, כרוך אתה לה', הקימותי את דבר ה', וכאשר שמואל שואל אותו ברוגז, "ומה קול הצאן הזה באזני, וקול הבקר אשר אנכי שומע?" הוא משיב לו, "אשר חמל העם", זאת אומרת, העם רצה בכך, ומה כוחי כי אעמוד נגדו? והוא האשים את העם ולא את עצמו, אם כי באמת גם הוא היה עמו בעצה אחת, ככתוב, "ויחמול שאול ויהעם". איש כזה התולה את אשמתו הוא באחרים, איננו מנהיג ראוי לשמו בישראל -- הואיל שאין די אומץ בלבו להלחם על דעותיו, ובעשותו דבר שלא כמשפט, הוא נכון תמיד לגולל את האשמה על ראשי זולתו, אין עטרת המנהיגות הולמת אותו יותר, כי מונהג הוא ולא מנהיג. ושמואל אמנם הוכיח אותו קשות: "אם קטן אתה בעיניך, ראש שבטי ישראל אתה", כיוון שהדבר היה בידך ולא מהית, אתה לבדך הנך האחראי והאשם, וקרע את מלכותו ממנו.

ונתכוונ קצת יותר בדרכי הנהגתו של דוד, לפי ביאורם של

6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

ויבקש דוד את פני ה' (שמואל ב', כ"א). "שנה אחרי שנה" -- ראשונה אמר להם שמא עובדי כוכבים יש בכם וכו'. בדקו ולא מצאו. שניה -- אמר להם שמא עובדי עבירה יש בכם וכו'. בדקו ולא מצאו. שלישית -- אמר להם שמא פוסקי צדקה ברכים יש בכם ואין נותנין וכו'. בדקו ולא מצאו. אמר, אין הדבר תלוי אלא בך" (יבמות, ע"ה). דוגמה נפלאה של טוהר לב דוד ניתנת כאן. אילו רצה היה מטיל את אשמת הרעב על הציבור, גם כשבדקו ולא מצאו, כי הלא הציבור מורכב מיחידים רבים ושונים, ובשום אופן אי אפשר לבדוק בדיקה מעולה את כל יחיד ויחיד. אלא שבזמן נפשו בחר לתלות את הקולר בצווארו הוא, ולא להאשים את היחידים הנעלמים. אדם מטיפוס נעלה כזה, ודאי ראוי הוא להיות מנהיג בחד עליון.

1

6

8

ומכיוון שאנו מטפלים בענין זה, כדאי להגדיר כאן את המושג של מנהיג, כפי שהוא נודע לנו מתנ"ך וחז"ל. זהו אדם המעלה שרגש כבוד הכריות מפותח כלבו ביותר, ואם הוא גם מלך, איננו אלא בא כזה הקהל וממלא רצונו. ושומה עליו גם להיות עניו כמידה כזו, שלא ליהם לעצמו את זכויות הציבור וגדולתו, ומאידך אם סרח הציבור, עליו להאשים עצמו, שלא מיחה בהם כראוי, וכמאמר חז"ל, "וירא אהרון" מה ראה? אמר אהרון אם בנין הן, אותו הסרחון תלוי בהן, מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל" (ילקוט, שמעוני). כל כך אהב את עמו וירא לתקלתו, עד שהחליט לעשות את העגל בעצמו, ובלבד שיציל את כל האומה מסרחון.

10

11

ו"משה ואהרון בכוהניו". שקולים היו שניהם בחיבתם אל העם, וכדאגה לגורלו וכבודו. וכזה צפון הפתרון לשאלה שהכאנו בראש מאמרנו. יתרו אמנם ידע מכבר על גאולת ישראל, האותות והמופתים ומלחמת עמלק, אלא שהוא תלה את כל אלה בזכותו של משה גרידא, "עשה ה' למשה ולישראל" -- כלומר בשביל משה תחילה, וזכותו גדולה משל כל ישראל. אולם משה בענוותו מדגיש לו, "כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים, על אודות ישראל".

12

31 כלומר ישראל תחילה, ורק זכותם היא הגורמת. דוק ותמצא את הכבל הלשון בדברי יתרו ובדברי משה, יתרו מדבר על "משה וישראל", ואילו משה אינו מזכיר את שמו כל עיקר, רק ישראל הם הזוכים, ואילו לאישיותו הוא אין כל ערך מיוחד. כאיש כן אופן הנהגתו.

36 וחז"ל מבארים השקפה זו כאריכות גם במקום אחר: "ראויין היו ישראל לקבל את התורה אילולי עמדו משה ואהרון, שנאמר, 'יצפון לישירים תושיה'. ראויין היו ישראל להיגאל ממצרים אילולי משה ואהרון, שנאמר, 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'. ראוייה פרשת שופטים ליאמר על ידי משה, אילולי עמד יתרו. ראוייה פרשת 41 נחלות ליאמר על ידי משה, אילולי זכו בנות צלפחד. ראוי היה פסח קטן ליאמר, אילו לא עמדו טמאים. ראוי היה ביהמ"ק להיבנות, שנאמר, 'מקדש ה' בנינו ידוך', אילולי עמדו דוד ושלמה. ראויין היו ישראל להיגאל בימי המן, שנאמר, 'ואף גם זאת וכו', אילולי עמדו מרדכי ואסתר" (ילקוט, יתרו). לפי השקפת חז"ל המאלפת, 46 כל אותם המאורעות הגדולים בישראל מיום היוותו לעם, כמו מתן תורה, גאולת מצרים, בנין בית הבחירה, נס פורים ועוד, כולם עד אחד בזכות הציבור ניתנו, ולא בזכות האישים הפרטיים, יהיו מי שיהיו, ציבור ויחיד. הציבור עדיף. אלא מעלה יתירה נודעת למנהיגים ההוגנים, שמנהגים זכות על ידיהם לציבור ביתם. והם גם נעשים זכרים גדולים, ובהם נבדלים ישראל מאומות העולם. 51 בישראל הציבור היא העיקר, והמנהיג הוא רק מופלג ואינו אלא אישית העולם. המנהיג הוא הדיו העיקר, והציבור עמוס המן וזו היא.

9) מה אמרתו

ואריביל כשעה שעלה משה למרום אמרו
 עבדנו השרת לפני הקב"ה רבשע מה לילוד אשה בינינו אמר להן לקבל
 תורה בא אמרו לפניו חסדך נגזרה לנו חסדך לך תשע מאות ויבועים
 ואיבועה הורות יקדם שנברא העולם אתה מבקש ליהנה לבשר דם ומה אנוש
 כי תוכרנו וכן אדם כי תפקדנו הן אהוננו מה אריר שכך בכל הארץ אשר
 תנה הדרך על השמים אמר לו הקב"ה למה תחזור להן תשובה אמר
 לפניו רבשע כתיירא אני שמא ישיפוני בהבל שבפיהם אמר לו אחו בכסא
 כבודי וחזור להן תשיבה שנאמר יבארו פני כסא פרישו עליו עננו ואמר
 ר' ינחם מלמד שפירש שר מויו שבנתו ועננו עליו אמר לפניו רבנו של עולם חורה שאחה
 טחן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים אמר להן למצרים ידחתם לפניהם
 השתעברתם חורה למה תרא לכם שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים אחרים בין עמים אתם שריון שעוברין

עבדתו נלחם שוב מה כתיב בה ובר את
 ים השבת לקדש כלום אתם עושים מלאכה
 שאדם עובד שבת שוב מה כתיב בה לא
 חשא משה ומתן יש בניכם שוב מה כתיב
 בה כבר את אבך ואת אבך אב ואם יש לכם
 שוב מה כתיב בה לא תרצו לא תנאף לא
 תנשב קנאה יש בניכם יר דרעיש בניכם
 אל תסד וזה לו להקב"ה שאמר ה' אהוננו
 כה אריר שכך תו ואלו תנה הדרך על
 השמים לא כתיב סוד כל ארז וארז נעשה

וצריך להבין, מה היתה מחשבת המלאכים בתחילה כשסירבו לתת את התורה לעם ישראל, וכי הם לא ידעו שהתורה שייכת לישראל, וכפי שבאמת משה רבינו אמר להם?

את דברי הגמרא הללו הסביר המגיד מדובנא במשל: בעיר גדולה אחת היה רב תלמיד חכם נודע לשם ולתהילה בכל הארץ ששימש כרב העיר וכאב בית הדין. מכל קצוות תבל היו שואלים אותו והוא היה עונה לכולם כפי רוחב דעתו, וכך שימש בעיר שנים רבות.

לעת זקנותו החליט הרב כי קשתה עליו המלאכה ומשום כך עלה בדעתו לפנות במכתב אל פרנסי העיירה הקטנה שסמוכה לעירו אולי ירצו לקבלו לרב עיירה קטנה זו, חשב הרב, היא מתאימה לי עתה בזקנותי, ששם מעט אנשים הדרים בעיירה. אולם טרם שפנה הרב אל אנשי העיירה במכתב, כינס את ראשי הקהל של עירו, העיר הגדולה, והסביר להם את רגשי ליבו. ראשי הקהל שהבינו לרוחו של רבם הנערץ אמרו לרבם שיעשה כטוב בעיניו. קבלו אנשי העיר הקטנה את המכתב ולבם עלץ על שזכו לכבוד כה רב, לכן שלחו לקראתו מיד עגלות מקושטות שיביאו את הרב אל עירם. כאשר הגיעו העגלות אל בית הרב התקבצו גדולי העיר וראשי הקהל בפתח הבית ולא נתנו לרב לנסוע, התפלא הרב על מעשיהם של אלו ושאלם "מדוע תעכבון בידי והרי נתתם לי את הסכמתכם לדבר", חלילה לנו מלעכב בעדך, ענו לו ראשי הקהל, סע לשלום, ויהי ה' בעזרך.

10) פניו היתה

בטרם עלה הרב אל העגלה, כאשר רק התכווננו העגלונים והכינו את עגלותיהם לצאת לדרך, התנפלו עליהם ראשי הקהל, גררו אותם מן העגלות, נתקו את מוסרות העגלה ואף הרימו את קולם עליהם בצעקה גדולה: את רבינו הגדול אתם מבקשים לקחת מאתנו?!... הסתלקו נא מכאן ואל תהינו לשוב!... העגלונים באו אל הרב וספרו לו כי בני העיר התקיפו אותם וכי הם חוששים להישאר במקום זה אפילו רגע אחד... ספרו נא לי, אמר הרב לראשי הקהל, בחומרה, מה פשר מעשיכם?

דע לך רבינו, ענו לו ראשי הקהל, כי רק לכבודך עשינו את כל המעשה הזה, כי חששנו שהרי כבוד הרב פנה אל העיירה הקטנה אם יסכימו לקבלו כרב עליהם, ועלולים הם לחשוב בטעות, כי סיבת הדבר היא שאנו גרשנו את כבודו מלהיות רב עלינו, על כן בקשנו להראות להם כי נגד רצוננו כבודו עוזב את עירנו, ואין דעתנו נוחה מכך כלל וכלל...

כן הוא גם הנמשל, אמר המגיד מדובנא, כאשר עלה משה רבינו אל האלוקים לקבל את התורה ידעו המלאכים כי אין התורה ראויה להם אלא רק לבני ישראל. אולם חשעו המלאכים שבנו ישראל יתמרו בפניו מה אין המלאכים הנוגים את התורה, ומפני מה הסכימו עיהקז"ל ברין והל' ית' וז"ל

לארץ לתתה לבשר ודם, משום כך בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה רבינו כדי להראות לו את חשיבות התורה בעיניהם, שאמנם מוכנים הם שתנתן לישראל אבל לא מתוך אי הכרתם את גודל חשיבותה.

רבינו יוסף חיים הסביר את דברי הגמרא על ידי משל לעשיר אחד שהיו לו שני בנים שגרו במדינת הים. פעם אחת שלח העשיר בגד שאת כיסיו מילא אבנים טובות ומרגליות. כאשר הגיעה המתנה היקרה החלו הבנים להתווכח ביניהם. זה אומר: לי שלח אבינו את הבגד ואת תכולת כיסיו, והשני טוען כנגדו: לא! דווקא אלי נשלחה המתנה היקרה!

כאשר ראו כי אינם מצליחים להגיע לפשרה פנו השניים אל בית הדין. שאל הדיין את האח הגדול האם יש לך ראיות שלך נשלח הבגד ולא וולאחידך? פתח האח הגדול וענה בוודאי, אדוני הדיין, הרי אני בנו בכורו ואהבת עולם אוהב אבי אותי ובוודאי שאלי כוונתו. ועוד, המשך האח וטען, כך שמעתי מאנשים שבאו מעירו של אבא שהוא שאל אותם אם הם מכירים אותי... ודאי אין זה אלא מפני שרצה לשלוח איתם מתנה בעבורי!

ומה אתה משיב על טענות אלה? פנו הדיינים אל האח הקטן. אני לא אכביר בראיות, אמר האח הקטן אלא אומר רק זאת: אחי הגדול הוא גבה קומה וגדל מידות ואילו אני קטן וצנום. על כן אוכיח לכם מיד שהמתנה מיועדת לי וזאת משום שהבגד הוא בדיוק לפי מידתי!

בדלית ברירה נאלץ האח הגדול להודות כי המתנה שייכת לאחיו הקטן...
וכן הוא גם הנמשל, על טענת המלאכים כי להם מגיע לקבל את התורה, יכול היה משה רבינו לטעון כנגדם כי לו מגיע לקבל את התורה אולם כדי שישתתמו טענותיהם ולא יהיה להם עוד פתחון פה בדבר הזה, הוכיח להם מתוך התורה עצמה כי אין היא מתאימה להם כלל. לטענה זו הודו מיד המלאכים ואמרו: "ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ"!

12

13

והנהגה לכאורה קשה ע"ד הניסוח הני"ל, דא"כ מה תשובה השיב להם משה (שנת פ"ט א') כלום אחס עושים מלאכה וכו' משה ומתן יש בניית וכו' אז ואם יש לכם, והרי גם לפ"ד לא לנו אלא שכה המידות יהיה נדום, אבל קיים התורה והמלכות יהיה ע"י ישראל, וא"כ מה טענה היא זו. ונ"ל צוה להשיבה משה יתנה, דכה המידות והלכה בתורה תלוי בקיום המלכות, ומה שאינו בתורה קיים והמלכות אינו יכול להדק זה ג"כ יע"כ כיון שקיים התורה הוא רק ע"י ישראל ממולא בהכרח שגם מה המידות יתן להם. כיון שג' הדברים תלויים זה בזה ולפיכך

יש לנצר מה דאיתא במדרש שוח"ט (תהלים ט') דאחר שעשו ישראל את העגל שמהו מלאכי השמה ואמרו עכשיו תחזור תורה אלינו, ע"י"ש. י"ג, דמה ענין זה שחטאו לזה שתחזור התורה אליהם, וכי מעשה יפקע תיוג התורה והמלכות מישראל, ולפי המצוה א"ש, דכיון דדק מכה זה שישאל מקיימים את התורה יש להם את הזכות והכח לדורש ולהדק בתורה, ומולא כשעשו העגל דין הוא וישיבתם על כה המידות בתורה, וע"י שמהו מלאכי השמה שמהם יחזור אליהם מה זה שמה שידרכו בתורה הוא יתנה המלכות והמלכות.

להבין הענין והמלאכים ביקשו שיתן להם התורה וכי ס"ד שהם יקיימו המצוות שבה הרי רובם הם תלויים בנזף, רק הענין דהתורה נחלקת לשנים שבכתב ושבע"פ, ועיקר השבע"פ הוא הכללים והמדות שהתורה נדרשת בהן וע"י הכללים והמידות מתפרשת התורה שבכתב ונתחדש בה חידוש דינים ופרטים לאין סוף, וארוכה מארץ מידה. זהו שאמרו"כ (תהלים סח, יב) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב, דמאמירה אחת שכתורה שבכתב יוצא כמה דרשות וכמה פרטים ומקרא אחד יוצא לכמה טעמים וזהו המבשרות צבא רב, והתורה ניתנה לישראל שיהיו הם דורשים אותה וכפי שהם מסכימים ע"פ הכללים כן הוא האמת וכמו שאמרו בב"מ (נט. ב) לא בשמים היא. רק היא כמו שמסכימים ב"ד שזכה העולם, זהו שרצו המלאכים וביקשו שיתן להם התורה ולא להאדם ויהיה האמת כמו שהם ידרשו. והיו שאמרו מה אנוש כי הזכרתו וכן אדם כי תפקדנו, אמרו שאין האדם כדאי שתזכור אותו וכלל אף כי למנותו לפקיד וממונה, תמשילוה במעשה ידך כל שנתה תחת רגליו שעשית אותו גם למושל וכמו שכתבנו, ובוה יש לישב מה שהקשה המג"א (אורח חנה, ס"א) היאך אומרים בשכונות זמן מתן תורתנו והרי קי"ל דבשבעה לחודש ניתנה התורה, רק הענין הדכתיב אומר (שמות יט, ו) וקדשתם היום ומחר ומשה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו דדרש היום כמחר כדאיתא במס' שבת (פו, א) והסכים הקב"ה על ידו ולא ירדה שכינה עד למחר. ונמצא דזאת המתנה שהתורה ניתנה לישראל וכפי שידרשו כן יהיה האמת היה בששי בסיו מה דלא ירדה עדין באותו יום השכינה והו שנקרא מתן תורה שניתנה להם התורה במתנה, ובשביעי היה קבלת התורה שקיבלו אותה ישראל ומתן תורה ויהיה בששי. והו שאומרים מתן תורתנו ולא מתן תורה דתורתנו הפירוש שנעשית שלנו, והיא התורה שבע"פ והדרשות שנקראת על שם ישראל, וכמו דאיתא במדרש איכה כפתיתה (ב) כי מאסו את תורת ה' זה תורה שבכתב ואמרת קודש ישראל כו' זו תורה שבע"פ. והו ביאור הכתיב ה' יתן אומר המבשרות צבא רב דמקרא אחד נדרש הרבה חידושים והלכות, מלכי צבאות ידדון דעל זה הענין קיטרגו המלאכים דרצו דכה החידוש על פי הדרש יתן להם, ונות בית תחלק שלל דישאל נצחו להם חכו הם בהתורה שבע"פ:

וע"י ענין זה תיקנו חכמים שתי ברכות על התורה בעת קריאת התורה ברכים, אחת קודם שקורא בספר תורה והיא אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, והוא על תורה שבכתב, ואחר שמסיים קריאתו בכתב תיקנו לומר אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו והיא הברכה על תורה שבע"פ שמסרו לנו שיהיה האמת בהתורה כפי אשר יאמרו החכמים, והו אשר נתן לנו תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו כי היא לנו כנטיעה שמוכס והולכת חידושי תורה עד אין סוף וכמן שדרכי במסכת תגינה (דף ג. ב) על פסוק (קדלת יב')

יא. וינתן ביום השביעי. ומו) כאן נחמסכ ה' לאסור מלאכות
 אשר מנו הנמים ארבעים מלאכות שיש בהם מלאכה
 שאין בה שום עורה כלל בשבייתה כמו שהאמר המורה כל
 מה"י לה"י או להפך וכדומה לה רנים ומייבה התורה
 מיטה עליהם, ויאמר אדם מה עורה יש בדברי זה להחייב
 לה אמר כהתה כי ששת ימים ונו' וינה ונו' פי' ודוק

(14)
 א"ל/ל

וכשכל בטעם ודע כי אין הדבר לנד העורה לנד וכו'
 מי שחמיר צו (ימשי' מי) לא ייטף ולא ייגע וכו' לא יולדק
 לומר מנחה אלא כסוה הוא לנד הפעולה הולאה אע דנים
 כגם שלא תהיה בה יגיעה ועורת, ולא כל שש מלאכה
 עליה כגם כי ימנה אדם בלא הרגשה דבר כפי זה חייב
 עליה עוד יראה פזיר כי שש ימים טעם כי ונו' פי' כי
 לא טעם בחטוה בריחאם שיעמדו אלא שש ימים ומו), ומשחם
 ימךר כי לחש כנראה בכל חס א' ונחמשה נפש כשלים
 שבה השנה שנה כי נח מהחמשה במלאכה, וכמאמרם ז"ל
 (ב"ר פי"ג) שכיב העולם חפץ ורועד וככה שנה עוד בקיומו,
 והוא חומרו וינה ביום השביעי ומו) ויום זה משמיד העולם
 עוד שש ימים ובכל חס ששי לערש שכלה חטוה העולם
 יבא שנה ויקיים העולם עוד שש ימים אחריים וכן עז"ה,
 תימן כפרסה בראשית וכו' ז"ל.

(15)

יד לא תהמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר
 יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע, כי איש כפרי שיש
 לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכוב עמה, כי ידע
 כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים¹⁵¹, שיתאוה שיבזיה
 לו כנפים לעוף השמים, ולא יתכן להיות¹⁵², כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו,
 אעפ"י שהיא יפה, כי הרגילותו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו¹⁵³. ככה כל משכיל צריך
 שידע, כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק
 לו ה'. ואמר קהלת (לאשר) ולאדם שלא עמל בו יתגנו חלקו (קהלת ב, כא)¹⁵⁴. ואמרו
 חכמים, בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא¹⁵⁵. ובעבור זה המשכיל לא
 יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת
 מלך בלב הכפרי, על כן הוא ישמה בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו
 שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ותחבלותיו,
 ע"כ יבטה בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו. והנה נשלם פי' עשרת הדברים.

א"ל/ל

(16) אמת דת' כ"ב
 136: 16

וע"פ מבט העליון מובן בפשטות. שהאדם השואף לרוחניות רואה כל
 קניני העולם רק בתורת כלים לעבודתו. והכלים ניתנים לו מאותו המין ובאותה
 המדה המסוגלים לחלקו בעבודה. ואם חפץ פלוני ניתן לחברו. בידעו שמתאים
 לעבודת חברו ולא לשלו. וכמו שמשקפים וכדו' שנעשו לחברו לא יהיו לו
 לתועלת כלל. כך כל הכלים יועילו רק למי שנתנו עבורו. ע"כ המגיע למבט
 זה בלבו, ממילא אין לו מה לחמוד.

(17)